

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Особлива частина

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів України

Харків 2014

УДК 349.6(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)307я73
Е40

Авторський колектив:

- О. М. Шуміло* (кер. авт. кол.), кандидат юридичних наук, доцент – передмова, розділи 1, 4, 8 (у співавторстві із І. А. Шуміло);
І. В. Бригадир, кандидат юридичних наук, доцент – розділи 2, 3;
В. А. Зуєв, кандидат юридичних наук, доцент – розділи 5 (у співавторстві із В. І. Книшом та В. В. Шеховцовим), 6, 7;
В. І. Книш, кандидат юридичних наук – розділ 5 (у співавторстві із В. А. Зуєвим та В. В. Шеховцовим);
В. В. Шеховцов, кандидат юридичних наук – розділ 5 (у співавторстві із В. А. Зуєвим та В. І. Книшом);
І. А. Шуміло, кандидат юридичних наук, доцент – розділ 8 (у співавторстві із О. М. Шумілом)

Рецензенти:

- А. П. Гетьман*, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»;
В. І. Курило, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Навчально-науковий інститут земельних ресурсів та правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України;
М. М. Чабаненко, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри трудового та аграрного права, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-14411 від 12 вересня 2012 р.)

ISBN 978-966-610-204-4

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014
© Шуміло О. М. Бригадир І. В., Зуєв В. А. та ін., 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ	
I ВИКОРИСТАННЯ ВОД	12
§ 1.1. Актуальні проблеми правової охорони вод в Україні	12
§ 1.2. Води як об'єкт правового регулювання	15
§ 1.3. Водне законодавство України.....	19
§ 1.4. Право власності на води та право користування водними об'єктами (їх частинами) на умовах оренди	27
§ 1.5. Управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.....	31
§ 1.6. Право водокористування	43
§ 1.7. Правова охорона вод.....	52
§ 1.8. Спори з питань використання та охорони вод і відтворення водних ресурсів. Відповідальність за порушення водного законодавства	58
Запитання для самоконтролю	64
Теми рефератів	65
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ	
I ВИКОРИСТАННЯ НАДР	66
§ 2.1. Загальні проблеми охорони та використання надр в Україні	66
§ 2.2. Надра як об'єкт правової охорони та використання	68
§ 2.3. Законодавство України про надра.....	72
§ 2.4. Право надрокористування: види та характеристика	76
§ 2.5. Права та обов'язки надрокористувачів	82
§ 2.6. Правова охорона надр.....	83
§ 2.7. Юридична відповідальність у сфері охорони та використання надр. Вирішення спорів у галузі надрокористування ..	86
Запитання для самоконтролю	91
Теми рефератів	92
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ	
I ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ	93
§ 3.1. Рослинний світ як об'єкт правової охорони	93
§ 3.2. Законодавство України про рослинний світ	97
§ 3.3. Використання об'єктів рослинного світу	100
§ 3.4. Правова охорона рослинного світу	106

§ 3.5. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері охорони та використання об'єктів рослинного світу	111
Запитання для самоконтролю	115
Теми рефератів	116

РОЗДІЛ 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ

I ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ	117
§ 4.1. Актуальні проблеми правової охорони лісів в Україні.....	117
§ 4.2. Ліси як об'єкт правової охорони та використання в Україні.....	120
§ 4.3. Лісові правовідносини.....	124
§ 4.4. Нормативно-правове регулювання лісових правовідносин ..	126
§ 4.5. Право власності на ліси	131
§ 4.6. Право користування лісами, лісові сервітути	134
§ 4.7. Державне регулювання та управління в сфері лісових відносин	143
§ 4.8. Організація лісового господарства	149
§ 4.9. Ведення лісового господарства	162
§ 4.10. Охорона і захист лісів.....	173
§ 4.11. Контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів	176
§ 4.12. Вирішення спорів у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, відповідальність за порушення лісового законодавства	179
Запитання для самоконтролю	186
Теми рефератів	186

РОЗДІЛ 5. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ

I ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ	188
§ 5.1. Загальна характеристика тваринного світу та проблем його охорони і використання	188
§ 5.2. Загальна характеристика законодавства про тваринний світ	192
§ 5.3. Об'єкти тваринного світу, їхнє правове визначення та право власності на них	196
§ 5.4. Загальна характеристика використання об'єктів тваринного світу	202
§ 5.5. Правове регулювання ведення мисливського господарства та здійснення полювання	205
§ 5.6. Правове регулювання здійснення промислового рибальства	213

§ 5.7. Правове регулювання здійснення любительського та спортивного рибальства	219
§ 5.8. Організаційно-правові заходи щодо охорони тваринного світу.....	225
§ 5.9. Особливості міжнародної торгівлі об'єктами тваринного світу, що перебувають під загрозою зникнення	230
§ 5.10. Юридична відповідальність за порушення законодавства про тваринний світ	234
Запитання для самоконтролю	244
Теми рефератів	244
РОЗДІЛ 6. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ	
§ 6.1. Атмосферне повітря як об'єкт правової охорони: сучасний стан та проблеми	246
§ 6.2. Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря	250
§ 6.3. Заходи щодо охорони атмосферного повітря	257
§ 6.4. Порядок реалізації управлінських заходів щодо охорони атмосферного повітря.....	266
§ 6.5. Клімат та озоновий шар як об'єкти правової охорони.....	271
§ 6.6. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря.....	278
Запитання для самоконтролю	286
Теми рефератів	286
РОЗДІЛ 7. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ	
§ 7.1. Загальна характеристика ПЗФ України та проблеми його формування	288
§ 7.2. Загальна характеристика законодавства про ПЗФ України ..	292
§ 7.3. Загальна характеристика правового режиму територій та об'єктів ПЗФ України	300
§ 7.4. Особливості правового режиму природних заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків	305
§ 7.5. Особливості правового режиму регіональних ландшафтних парків, заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ	310
§ 7.6. Особливості правового режиму ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.....	312

§ 7.7. Порядок створення територій та об'єктів ПЗФ України та їх оголошення	315
§ 7.8. Особливості використання територій та об'єктів ПЗФ України	317
§ 7.9. Форми власності на території та об'єкти ПЗФ України і особливості правового режиму цих земель	324
§ 7.10. Юридична відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ України	328
Запитання для самоконтролю	333
Теми рефератів	333
РОЗДІЛ 8. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ	335
§ 8.1. Участь України у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища	335
§ 8.2. Обов'язок іноземних юридичних осіб і громадян та осіб без громадянства щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища	346
Запитання для самоконтролю	349
Теми рефератів	349
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	350
ДОДАТКИ	357
Додаток 1	358
Додаток 2	358
Додаток 3	363
Додаток 4	364
Додаток 5	369
Додаток 6	376
Додаток 7	377
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	383

*Світлій пам'яті
видатного українського вченого-правника,
професора Олексія Олексійовича Погрібного
(1950–2011)*

ВСТУП

Навчальний посібник «Екологічне право України. Особлива частина» – результат праці авторського колективу, об'єднаного спільною ідеєю – надати читачеві допомогу в освоєнні навчальних курсів «Екологічне право» та «Екологія». Виклад навчального матеріалу у виданні здійснюється шляхом послідовного правового аналізу підгалузей екологічного права особливої частини, а саме: водного, гірничого, лісового права, правової охорони рослинного і тваринного світу, охорони атмосферного повітря та природно-заповідного фонду. У зв'язку з тим, що в загальній частині через брак місця нами не було викладено міжнародно-правову охорону довкілля, це зроблено тепер. Таким чином, запропоноване видання є логічним продовженням навчального посібника «Екологічне право України. Загальна частина», виданого 2010 р. цим же авторським колективом.

Автори видання поставили за мету якомога ближче торкнутися реальних проблем правової охорони довкілля, що існують у нашій країні: прогалини законодавства, відсутність економічного стимулювання природокористувачів, «ліберальне» екологічне оподаткування тощо. Тобто того кола питань, з яким має справу практикуючий юрист, працюючи в галузі екологічного права.

Разом із тим, основною метою посібника є надання необхідних відомостей для засвоєння особливої частини навчальної дисципліни «Екологічне право» – підготовки до іспиту, написання реферату чи дипломної магістерської роботи, підготовки до семінарських та практичних занять. Цей посібник також стане в нагоді усім, хто вивчає навчальний курс «Екологія» у вишах чи опановує його самостійно.

За своєю структурою навчальний посібник складається з восьми розділів. Вони відповідно присвячені: правовому регулюванню охорони і використання вод, надр, рослинного світу, лісів, тваринного світу, атмосферного повітря; правовому режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду та міжнародно-правовій охороні довкілля. Кожний розділ закінчується запитаннями для самоконтролю і

пропонованими темами рефератів. Наприкінці посібника розміщено додатки та алфавітно-предметний покажчик.

Для економії місця авторами запропоновано список скорочень, а також посилання на нормативно-правовий акт робиться тільки один раз, перший, внизу сторінки. Далі по тексту посилання на його публікацію вже не робиться. З огляду на часті зміни й доповнення у нормативній базі читачам доречніше користуватися офіційними електронними публікаціями, які враховують останні зміни і доповнення.

Автори сподіваються, що запропонований посібник буде корисним для тих, хто вивчає та практикує у галузі «Екологічного права» та «Екології», і будуть вдячні за відгуки і побажання щодо змісту цієї праці.

Автори висловлюють вдячність шановним рецензентам рукопису цього посібника докторам юридичних наук А. П. Гетьману та В. І. Курилу, а також кандидату юридичних наук М. М. Чабаненку за важливі рекомендації щодо поліпшення його якості.

Е40 **Екологічне право України. Особлива частина** : навч. посіб. / [О. М. Шуміло, І. В. Бригадир, В. А. Зуев та ін.] ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2014. – 386 с.

ISBN 978-966-610-204-4

У посібнику розкрито проблеми правової охорони навколишнього природного середовища, розглянуто правовий режим територій, об'єктів природно-заповідного фонду, питання міжнародно-правової охорони довкілля. Охоплено питання з особливої частини дисципліни «Екологічне право» відповідно до вимог кредитно-модульної системи.

Для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальностями «Правознавство», «Правоохоронна діяльність» та працівників правоохоронних органів.

УДК 349.6(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)307я73

Навчальне видання

ШУМІЛО Олексій Михайлович
БРИГАДИР Іван Васильович
ЗУЄВ Віталій Анатолійович та ін.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Навчальний посібник

Редагування *С. М. Гука*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Гекової, С. В. Гончарук*

Підп. до друку 15.02.2013. Формат 60×84/16. Ум.-друк. арк. 22,52.
Обл.-вид. арк. 20,13. Тираж 450 пр. Зам. № 2012-10.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.